

Ekoreligia?

K. Viceník: Ecoreligion? Život. Prostr., Vol. 32, No. 2, 84–87, 1998.

Global environmental crisis is essentially a moral and religious problem. Many questions are becoming very urgent at this moment of unprecedented danger to global environment. There are many evidences that the human development without spiritual basis leads to deformations resulting in antropocentrism, dualism between human culture and nature, consumism, to "have" instead to "be". The Judeo-Christian tradition is often criticized for generating a view of the Universe that sharply separated God and the nature, which resulted in encouraging attitude of conquest and exploitation of the environment. What should happen? A radical transformation should occur in human values and behaviour, which has to involve the deepest understanding of religious and spiritual way of life. The real experience of the "sacred" nature is of greatest importance. The buddhist environmental ethics and the ancient yoga philosophy are based on ideas of non-violence, moderateness and love to all creatures. Yet, the ideas of the resacralization of the world are emerging in the West. Some of them are discussed. There are needed several revitalizations and resacralizations. Resacralization of the world, nature, space and time involves a much more animistic version of Christianity, a process, which could be called "the greening of God".

Aby som začiatok trochu zdramatizoval, oznamujem dve správy: jednu dobrú a jednu zlú. Zlá správa: Zem a s ňou celé ľudstvo už prekročili hranicu environmentálnej katastrofy. Teda hovorí, že sme "na pokraji" katastrofy, je dnes už neopodstatnený optimizmus. Dobrá správa: Ešte máme nádej vrátiť sa z oblasti environmentálnej katastrofy, dostať sa z toho von. Ale ako?

Prečo je príroda vecou náboženstva?

Toto je podnadpis knihy Stevena C. Rockefellera "Duch a príroda". Zlatou niťou knihy je výzva spojiť mravný a náboženský život s novým ekologickým svetonázorom, ktorý vedie k hlbkej premene spoločnosti. Tento nový svetonázor ale vyžaduje radikálny posun a dramatickú transformáciu mravných hodnôt a základných postojov, ktoré sú určujúce pre život v dnešnom industriálno-technologickom svete. Treba úplne prehodnotiť základné pojmy, nad ktorých významom už ani nepremýšľame – zdajú sa samozrejme. Treba dokonca vytvoriť nový model civilizácie, ktorá by bola schopná prežiť a ďalej sa rozvíjať. Zamysleli sme sa niekedy

vážne nad tým, prečo niektoré civilizácie na Zemi zanikli? Historik A. Toynbee hovorí o kľúčových chvíľach civilizácie, keď je postavená do situácie doslova mystického "Challenge and Response – Výzva a odpoveď". Netvorivá alebo žiadna odpoveď vedie k zaseknutiu vo vývoji a pri ďalších nepriaznivých okolnostiach aj k zániku civilizácie. Za dobrodenia civilizácie sa všeobecne považujú bohatstvo, majetok, ovládanie prírody, schopnosť a možnosť riadiť svoj život, život bez zhubných chorôb a utrpenia. Ako sme na tom? Skepticky odpoviete – kto, ako. Základným problémom však je to, že ide aj o veci ducha a duše, a že zotrúvanie na materiálnych hodnotách zaviedlo túto civilizáciu do bludného kruhu. Uponáhľanosť, nesústredenosť, neporiadnosť, nespokojnosť, bezradnosť a strach – to sú balíky, ktoré nosí v tom kruhu na pleciah každý z nás. Prečo ich nosíme? Lebo sme stratili duchovný rozmer života.

Aj nad významom pojmov dobro a zlo sa treba dôkladnejšie zamyslieť. Už by naozaj nemalo platiť, že dobré je len to, čo je dobré pre mňa. Aj nábožensky zmýšľajúci ľudia sa musia znova zamyslieť, čo vlastne znamenajú príkazy Desatora, ako aj slová modlitby Otčenáš, napríklad, čo vlastne chceme, keď prosíme "Buď vôľa Tvoja".

Kresťanské cirkvi považovali ekológiu dlho za príliš

svetskú. Zlom nastal r. 1975 na valnom zhromaždení Svetovej rady cirkví v Nairobi. Tu austrálsky biológ CH. Birch dôsledne vyzval kresťanov, aby sa angažovali za záchranu Božieho stvorenstva. Predtým len niektorí svätci a reformátori učili, že ľudia majú morálnu zodpovednosť za prírodu a všetky živé tvory. Zvieratá a prírodné ekosystémy sa považovali za prostriedky, nie za božské entity s vlastnou vnútornou hodnotou.

Veľkou stálicou kresťanského sveta ostáva sv. František z Assisi. Až v súčasnosti si začíname s plnou naliehavosťou uvedomovať, čo vlastne hovoril a aký model života nám už začiatkom 13. storočia predložil. Jeho úžasný vzťah k prírode, kde tiež nachádzal samých bratov a sestry sa dá dnes hádam prirovnať iba k odkazu indiánov Hopi "bielemu mužovi".

Dalo by sa tiež dlho hovoriť o tom, že už staroindická filozofia jogy zdôrazňovala lásku a úctu k celej prírode a ku všetkému stvorenému. Prvým "prikázaním" indickeho desatora je ahinsa – neublížovanie. Tento princíp sa netýka len vzťahov medzi ľuďmi, ale aj správania sa k zvieratám, rastlinám, ba i k vode, vzduchu, kameňom. Ale vráťme sa do súčasnosti. Známy americký astronóm Carl Sagan hovorí, že snaha chrániť a ctíť si životné prostredie by mala splynúť s víziou posvätnosti.

Je vecou zvýšenej citlivosti, čo ale neznamená, že človek musí byť priam senzibil, aby vycítil, že aj Zem – zázračná guľa, v ktorej atmosfére, tenkej vrstvičke okolo jej "tela", všetci žijeme – splňa kritériá živej bytosti. Dnes tento fakt skúmajú renomovaní vedci, ale tí prinášajú len "vedecké" dôkazy toho, čo mnohé učenia, či náboženstvá vedia už dávno, a čo naša európacentrická spupnosť označila za mýty, či primitívne nevedecké predstavy. Patria sem aj stále častejšie a hlasnejšie hlasy a odkazy starých kultúr amerického kontinentu.

V chaose a časovej tiesni vyvolanej aj katastrofickými víziami či scenármi dnes mnohí predstavitelia "západnej" kultúry kritizujú svoju vlastnú židovsko-kresťanskú tradíciu za vytvorenie obrazu sveta, v ktorom sú Boh a príroda ostro oddelené, čo ľudia pochopili ako povzbudenie v ich dobyvateľských a vlastníckych postojoch k prírode.

E. F. Schumacher (autor environmentálneho bestselleru z r. 1973 "Small is Beautiful" – Malé je krásne) vo svojej poslednej knihe "A Guide for Perplexed" (Sprievodca zmäteného) verí, že znovuoobjavenie duchovných hodnôt sa môže dosiahnuť hlavne hlbokým prehodnotením židovsko-kresťansko-helénskej tradície.

Potrebuje novú etiku a široký a hlboký ekumenizmus

Uvedomujeme si, že vo svete plnom nenávisťi a nepriateľstva je veľmi ťažké volať po novej etike, ktorá by

Orleans (Francúzsko) – stredoveký sakrálny objekt vhodne umiestnený v prírodnom prostredí

objala rastliny a zvieratá práve tak ako ľudí. Ale práve toto je cesta udržateľného života.

Schopnosť a ochotu rozpoznať v iných bytostiach ich vnútorné hodnoty treba kultivovať, pestovať. Škola a náboženstvá majú veľkú úlohu práve v tomto smere.

Budhistická environmentálna etika je založená na zdržanlivosti, nenásilí a láske. Allan Hunt Badiner zostavil pozoruhodnú knihu "Dharma Gaia" (súbor eseí o budhizme a ekológii), ktorá vyšla pohotovo v slovenskom nakladateľstve CAD Press v Bratislave r. 1994). Viackrát zdôrazňuje, že hlavným nástrojom na dosiahnutie ekologického vedomia je meditácia. Čo tým chcel povedať? Že v stave myšlienkového stíšenia a zvýšenej citlivosti k správam z podvedomia, ale i od kozmickej múdrosti, sme viac schopní načúvať aj prírode a pochopiť ju, prežívať spolu s ňou jej pocity, problémy, starosti i radosti.

Známa environmentalistka, filozofka a duchovná z Kalifornie, Joanna Macyová, vo svojej stati Zozelenanie Ja (v spomenutej knihe) zdôrazňuje: .."pokiaľ nie ste

zakorenení v nejakej duchovnej praxi, ktorá považuje život za posvätný a podporuje radostné spoločenstvo so všetkými bytosťami – je prakticky nemožné čeliť obrovským ekologickým problémom, ktoré sú pred nami.“

Spolupatričnosť, solidarita a harmónia všetkých bytostí a všetkého stvorenstva je snom mnohých súčasných environmentalistov. Pritom už v starých budhistických spisoch možno nájsť tieto slová: *“Je tu bludný kruh, ktorý posilňuje omyl – v strede kola utrpenia je had, kohút a prasa – klam, chtivosť a odpor, ktoré sa naháňajú stále dookola – ale my nemusíme byť odsúdení na behanie stále dookola, začarovaný kruh možno preraziť múdrosťou, praxou meditácie a mravnosti.“*

Pocit úplnej spolupatričnosti, vzájomnej spätosti, ako v Indrovej diamantovej sieti je jedným z najkrajších obrazov Mahájány: každá bytosť je v jednom oku (diamante) siete, každý diamant odráža ostatné a zachytáva ich obraz – každá časť obsahuje celok. Pri takomto obraze je akékoľvek morálne kázanie zbytočné, nudné a neúčinné.

Zem nám nepatrí, Zem sme my. Toto je vznikajúca ekologicko-duchovná vízia. Keď dokážeme skutočne cítiť, že nie sme oddelení od svojho prostredia, potom nezabýjanie a úcta k prírode budú rovnako prirodzené ako to, že sami seba nebudeme nožom.

Zelené náboženstvo – Ekoreligia?

Názory viacerých environmentálne angažovaných teológov nádejne harmonizujú s prístupom ochrancov prírody. Spoločne hovoria, že nový prístup kresťanov sa neobíde bez prebudenia kresťanskej mystiky, ktorá precífuje prítomnosť Stvoriteľa práve prostredníctvom hlbokého zážitku prírody. Treba však priznať, že ekologická kríza našla kresťanské cirkvi nepripravené. I keď sa situácia zlepšuje, nemožno sa ubrániť dojmu, že viacerí teológovia skôr zacítili ekológiu ako vhodný módny námet pre verbálnu angažovanosť, bez akéhokoľvek praktického dôsledku. Asi aj preto je hlas trojice vedcov – Ralpha Abrahama, Terenca McKennu a Ruperta Sheldraka (rigidní tradicionalisti ich pejoratívne zaraďujú do "nebezpečného hnutia" New Age) – ktorý naplno zaznel v ich nedávnej knihe "Triológy na hrane Západu", inšpirujúci a rezonuje s našimi obavami i očakávaniami.

V kapitole "Resakralizácia sveta", čiže cesta k svetu znova posvätnému, hovoria, že skutočne niet času na nejaký prirodzený vývoj cítenia, chápania a opravných opatrení. Bez radikálnej zmeny myslenia obyvateľov tejto planéty je katastrofa nevyhnutná. Preto autori navrhujú radikálny postup. Program "Resakralizácie sveta" má byť obnovením stratenej nite, ktorou sme spojili

s posvätným. Ale musí ho prijať celé ľudstvo, nie iba pár intelektuálov, ochrancov prírody a periférnych kazateľov. Návrhy Ralpha Abrahama možno zhrnúť do 4 bodov:

- V každodennom živote spoločnosti znovuzrodiť rituály privádzajúce k hlbokým zážitkom prírody. Tieto ešte existujú napr. v kmeňovom šamanizme. V Európe síce kresťania postavili svoje kaplnky a kostoly na posvätných miestach Keltov, ich prírodné rituály však prakticky zavrhl.

- Revitalizácia náboženstiev tak, aby znovu pritiahli ľudí do nádherných chrámov, ktoré nielen svojou architektúrou, ale aj svojím morfickým poľom môžu prispieť k nájdaniu stratenej nite (toto je doména R. Sheldraka). Z prežívania viery na verbálnej úrovni treba prejsť k vnímaniu všetkými zmyslami. Gotické chrámy boli postavené ako modely kozmu a kozmických síl. Vo waleských chrámoch sú zabudovaní "zelení muži", duchovia posvätej prírody. Mnohé európske katedrály sú zasvätené Panne Márii, ktorú v stredoveku chápali ako Múdrošť, Sophiu. Okná budili dojem viacrozmerých mandál (tibetské duchovné – magické obrazce). Ruže a kvety pripomínajú psychodelické maľby. Ak si uvedomíme a sprítomníme ducha týchto stavieb, nájdeme kontakt s posvätnosťou oných miest. Posvätnými miestami sú aj studničky, pramene, vodopády, jazerá, jaskyne a viaceré stromy, kopce, hory či mnohé miesta známe už z megalitického veku.

- Ostať v kontexte modernej spoločnosti, ale nahradiť cirkev ekvivalentnými inštitúciami, ktoré by sa zaoberali posvätnosťou umení, ako je hudba, architektúra, či maľba. Sem patrí aj návrat posvätnosti času. Sviatky boli a sú kozmickými udalosťami. V posvätnom čase by sa revitalizovalo pútnictvo, ktoré dnes nahradila turistika. A súčasná turistika by dostala aj dimenziu pútnictva na posvätné miesta v príhodnom čase. Miesto návštevy, ktorú podnietil záujem o históriu či archeológiu, bude podnetom prísť do vedomého kontaktu s kvalitou (vyžarovaním) miesta, "rozhovor" s duchom miesta s cieľom získania vyššieho stavu vedomia, osvietenia a požehnaní. Mnohí ľudia to vlastne už dnes robia. Takáto revitalizácia pútnictva by mohla prebehnúť veľmi rýchlo.

- Revitalizovať vedu, ktorá vlastne nahradila tradičnú kresťanskú mytológiu vlastnou mytológiou, opierajúcou sa skôr o diabla. Ľudia najprv odmietli náboženstvo v prospech vedy a teraz začínajú odmietať vedu v prospech ničoho. To je dilema súčasnosti. Hypotéza Gaia a s ňou spojené nové paradigmy začínajú však spájať vedcov z rôznych odborov, ktorí doteraz nemali

veľa dôvodov spolu komunikovať. Títo už pracujú na reštrukturalizácii a na novej syntéze vedy.

Mnohé z povedaného predstavuje viac animistickú verziu kresťanstva a judaizmu – proces, ktorý sa označuje ako "zelenanie" Boha či "zelené vedomie" alebo Gaia-vedomie.

Ekoreligia by bola akousi zelenou stranou budúcnosti a používala by mystický jazyk, azda aj so psychodelfickými prvkami, teda jazyk integrácie s prírodou a pocitmi. K posvätnému by sa už nešlo sprostredkovať, ale priamym zážitkom.

Zelené hnutie, ak má byť účinné, musí mať duchovnú a mystickú dimenziu. Mali by vzniknúť zelené mystické rády, ktoré by spolupracovali so všetkými náboženstvami. Mali by vytvoriť akúsi neurónovú sieť, ktorá by spojila všetky existujúce systémy do novej jednoty. Úlohou zeleného rádu v každej krajine by malo byť predovšetkým zoznámenie ľudí s tradičnými posvätnými miestami.

A čo Slovensko?

Začiatkom decembra 1992 sa konala v Nitre prvá konferencia na tému Etika–Ekuménia–Ekológia. Takmer 150 účastníkov – filozofov, teológov, ekológov, pedagógov, ochranárov zo štátneho sektora i členov mimovládnych ochranárskych organizácií tu dva dni s vedomím najvyššej zodpovednosti v hodine dvanástej hovorilo o záchrane pred environmentálnou katastrofou. V záveroch sa účastníci obrátili na všetky cirkvi, veriach i všetkých občanov s výzvou pôsobiť podľa svojich možností na výchovu, vzdelávanie a kultivovanie ľudskej osobnosti, najmä detí a mládeže k úcte k Zemi a k životu, ktorým je obdarená. Účastníci vyzvali cirkvi, aby upovedomili svojich veriach, že previnenia proti životnému prostrediu sú hriechy proti Bohu ako Stvoriteľovi sveta, a preto by mali byť súčasťou spovednej praxe. V r. 1994 sa konala druhá konferencia E–E–E na tému "Účasť človeka na zachovaní a dotváraní Univerza". Ukázala, že najzákladnejšie hodnoty vzájomne súvisia. Tolerancia, láska k blížnemu, sloboda ducha a láska k prírode a všetkému stvorenému sa nedajú od seba oddeliť. Keď chýba z jedného, je choré všetko.

Okrem E–E–E sú tu ešte aj iné svetielka. Vznikajú nové disciplíny: ekologická etika, ekologická teológia. Prichádzajú k nám svetoznáme kapacity. Nielen poučiť nás, ale i poradiť sa, ako ďalej. Semináre-kurzy "Žiť, ako keby na živote záležalo" r. 1993 v Gbeľanoch pri Žiline, a "Spoločnosť, ako keby na človeku záležalo" r. 1994 v Ďubákove boli zároveň súčasťou veľkého dlhodobého projektu Gramotnosť pre XXI. storočie.

STUŽ v SR na jar 1996 organizovala diskusné popo-

ludnie na tému "Kresťanstvo – Životné prostredie – Trvalo udržateľný život". V r. 1997 sa konali pozoruhodné, ale vzájomne nekoordinované akcie: II. medzinárodný kongres "Ochrana ŽP v procese globálnych zmien sveta" (v máji vo Vysokých Tatrách) a medzinárodná konferencia "Dunaj '97" v júni v Bratislave.

Ak chceme, aby sa environmentálne cítenie, myslenie a správanie sa väčšiny ľudí radikálne zmenilo, skutočne treba osloviť ich duchovnú podstatu. Najbližšie kroky pre záchranu Zeme a civilizácie vôbec by sa mali uskutočniť prostredníctvom obratu k novej duchovnosti, v čom by mali pomôcť existujúce náboženstvá, v našej krajine hlavne kresťanské cirkvi. Štúdium východných vierovyznaní a filozofií, najmä budhistickej a učenie jogových škôl je pritom veľmi užitočné, najmä vzhľadom na jasné formulácie zmyslu vhodného správania sa ku všetkému živému vrátane toho, čo dnes nazývame životným prostredím.

Táto práca vznikla vďaka nadácii EPCE – Environmental Partnership for Central Europe – Slovakia.

Literatúra

- Abraham, R., McKenna, T., Sheldrake, R., 1992: *Dialogues at the Edge of the West. Chaos, Creativity and the Resacralization of the World.* Bear & Comp. Publishing, Santa Fe, USA.
- Badiner, A. H. (ed.), 1994: *Dharma Gaia, A Harvest of Essays in Buddhism and Ecology.* Berkeley.
- Capra, F., 1981: *The Turning Point.* Berkeley.
- Gore, A., 1993: *Earth in the Balance. Ecology and the Human Spirit.* Penguin Books, Plume, N. Y. (česky: *Země na misce vah. Ekologie a lidský duch.* Argo, 1994).
- Holečko, M., 1993: *Etika – Ekuménia – Ekológia. Zborník z I. konferencie v Nitre, Slovensko, 2–3. dec. 1992.* Vyd. Národné osvetové centrum, Bratislava.
- Macyová J., 1994: *Zozelenenie Ja.* In Badiner, A. H. (ed): *Dharma Gaia.* CAD Press, Bratislava
- Rockefeller, S. C., Elder, J. C., 1992: *An Interfaith Dialogue. Spirit and Nature. Why the Environment is a Religious Issue?* Beacon Press, Boston.
- Viceník, K., 1996: *Rastúca úloha náboženstiev v ekológii. Životné prostredie, 4, p. 214–215.*
- Viceník, K., 1996: *Cesta k posvätnému svetu, Poslední generace, 5, 7, p. 14–17.*

Ing. Klaudius Viceník, CSc. (1940), vedecký pracovník SAV v odbore bioniky. Ústav merania SAV, Dúbravská cesta 9, 842 19 Bratislava. E-mail:umervic@savba.sk